

המצוות בפרשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

"יום תרועה יהיה לכם" - שופר

גדרי המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו, וכל שכן קול התרועה, כלומר הקול הנשבר. ומלבד ההתעוררות שבו, יש לו אדם זכר בדבר שישבור יצר לבו הרע בתאוות העולם ובחטאים בשומעו קולות נשברים. כי כל אדם כפי מה שיראה בעיניו ובאזניו ישמע יבין לבבו ויבין בדברים, והיינו דאמר רבי יהודה [שם כ"ו ע"ב], בראש השנה תוקעין בשל זכרים, כלומר בקרן הכבשים הכפוף, כדי שיזכור האדם בראותו אותו שיכוף לבו לשמים, ורבי לוי פסק הלכה כמותו [שם]. ומנהגן של ישראל כן וכו'.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות, לפי שהיא מכלל המצוות שהזמן גרמא שהנשים פטורות.

ועובר על זה ולא שמע קול שופר ביום ראש השנה כסדר תקיעות שאמרנו שלש של שלש שלש לכל הפחות ביטל עשה זה. ואם שמען בהפסק ואפילו בכל היום יצא, וכמו שאמרנו זכרוןם לברכה [שם ל"ד ע"ב], שאם שמע אדם תשע תקיעות המחוייבות בתשע שעות ביום, ואפילו מתשעה בני אדם יצא. ולמדתי מן החכמים ישמרם אל שצריך מכל מקום שלא לשמוע קול פסול באמצע.

מצוה ת"ה - מצות שופר בראש השנה

גדר המצווה - שנצטיינו לשמוע קול שופר ביום ראשון של תשרי שהוא ראש השנה, וכדתנן במסכת ראש השנה [ב' ע"א], באחד בתשרי ראש השנה לשנים, שנאמר [במדבר כ"ט, א'], יום תרועה יהיה לכם. ואף על פי שאין כאן זכר לתרועה זו אם בשופר או במצלתים או בכל שאר כלי ניגון, מפי השמועה למדו זכרונם לברכה שהיא בשופר, כמו שמצינו ביובל שנאמר בו שופר [ויקרא כ"ה, ט'].
משרשי המצוה, לפי שהאדם בעל חומר לא יתעורר לדברים כי אם על יד מעורר, כדרך בני אדם בעת המלחמה יריעו אף יצריחו כדי שיתעוררו יפה למלחמה, וגם כן ביום ראש השנה שהוא היום הנועד מקדם לדון בו כל באי עולם, וכמו שאמרנו זכרוןם לברכה [ראש השנה ט"ז ע"א], בראש השנה כל באי העולם עוברין לפני ה' כבני מרון, כלומר, שהשגחתו על מעשי כל אחד ואחד בפרט, ואם זכיותיו מרובין יצא זכאי ואם עונותיו מרובין בכדי שראוי לחייבו מחייבין אותו למות או לאחת מן הגזירות כפי מה שהוא חייב, על כן צריך כל אחד להעיר טבעו לבקש רחמים על חטאיו מאדון הרחמים, כי אל חנון ורחום הוא נושא עון ופושע וחסאה ונקה לשבים אליו בכל לבם. וקול

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

הוכחות לפשוט הספק

הנה יש להביא מהמשנה בראש השנה כ"ז שאין יוצאים בתקיעה לבד כשלא שמע - "התוקע לתוך הבור, או לתוך הדות, או לתוך הפיטס, אם קול שופר שמע - יצא, ואם קול הברה שמע - לא יצא". ובגמרא שם כ"ח מבואר שזה נאמר גם על התוקע בעצמו [שלא יצא כשלא שמע אלא קול הברה] - "תא שמע: התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס, אם קול שופר שמע - יצא, ואם קול הברה שמע - לא יצא. ואמאי ליפוק בתחילת תקיעה מקמי דליערבב קלא כי קאמר רבה בתוקע ועולה לנפשיה. - אי הכי מאי למימרא - מהו דתימא: זמנין דמפיק רישיה ואכתי שופר בבור, וקא מיערבב קלא - קא משמע לך".

ומצד שני יש להביא מהמשנה בראש השנה כ"ט שאין המצווה בשמיעה 'בלבד' - "חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל: כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן".

ומשמע מזה שאין המצווה מתקיימת בשמיעה לבדה, שאם כן לא היו צריכים 'להוציא' אחרים, [שהרי האחרים שומעים בעצמם, ובוה מקיימים המצווה], אלא המצווה היא [גם] בתקיעה, ובוה מובן שצריכים 'לצאת' ידי חובה על מעשה ה'תקיעה' [כנראה מדין שומע כעונה].

ויש שרצו לדחות ראייה זו שלעולם המצווה היא בשמיעה בלבד, ומה שאין יוצאים בשמיעה מחש"ו הוא מפני שצריכים לשמוע 'תקיעה של מצווה', וזה לא שייך אלא במי שהוא בר חיובא.

אמנם זה דוחק שהרי מלשון המשנה - 'אין מוציאין', משמע שצריך 'להוציא' את האחרים [ולא שהם יוצאים בעצמם בשמיעתם], ועוד שבהמשך דבריה כללה המשנה כאן כלל בוה - 'כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא', ובברכות דף כ' הביאו כלל זה לענין 'ברכת המזון' [ששם ודאי המברך 'מוציא' את

עיקר המצווה - התקיעה או השמיעה

הנה בפסוקים שבתורה לא הוזכר לשון תקיעה ולא לשון שמיעה, רק לשון 'זכרון תרועה' [ויקרא כ"ג] ו'יום תרועה' [בפרשה שלנו - במדבר כ"ט].

אמנם בפסוק **בתהילים פ"א** מצאנו לשון 'תקיעה' - 'תקעו בחודש שופר', ולמדו מזה **בראש השנה ל"ד** שהתקיעה בר"ה היא בשופר [ולא בחצוצרות] - "אי מה להלן חצוצרות - אף כאן חצוצרות - תלמוד לומר תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו אי זהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וקאמר רחמנא שופר".

ולפי זה יש לדון בגדר המצווה - האם דומה לחיובי אמירה שבתורה, כמו 'ברכת המזון' 'קריאת שמע' ו'קריאת המגילה' שבהם עיקר המצווה היא האמירה, [אלא שנחלקו תנאים בברכות ט"ה, אם חייב גם להשמיע לאזניו לעיכובא] ומה שיוצאים בשמיעה מאדם אחר, אינו אלא משום 'שומע כעונה' [שהשמיעה נחשבת כאמירה], וכך גם נאמר כאן שעיקר המצווה בשופר היא ה'תקיעה' [הוצאת הקול מהשופר] כלשון הפסוק בתהילים, ומה שיוצאים ידי חובה בשמיעה, אינו אלא מדין 'שומע כעונה'. [ולכאורה לפי צד זה אם רק תקע ולא שמע (כגון שסתם אזניו) יצא ידי חובה, כמו בחיובי האמירה למ"ד שם שאינו צריך להשמיע לאזניו, ואף למ"ד שצריך להשמיע, כתבו התוס' שם בד"ה אבל שנחלקו אמוראים אם הוא דין רק בק"ש מדכתיב 'שמע' או שילפינן מינה לכל התורה].

או שנאמר שעיקר המצווה כאן היא שמיעת קול השופר, והיינו [כניסת הקול לאזניו], ולפי צד זה, אין התקיעה אלא 'הכשר מצווה' כמו בניית סוכה, שרק על ידי תקיעה, יכול לשמוע קול שופר.

יש עוד צד שלישי ששני הדברים הם חלקים מעכבים במעשה המצווה עצמו, ויתבאר להלן.

ואין הדבר כן אבל המצוה היא השמיעה לא התקיעה ואין אנחנו תוקעים זולתי כדי לשמוע כמו שהמצוה היא ישיבת הסוכה לא עשייתה ואין אנחנו עושין אותה זולתי כדי לשבת בה ולכן נברך לישב ולא נברך לעשות ונברך לשמוע קול שופר ולא נברך על תקיעת קול שופר (ועי' הל' ברכות פ"א הי"א). וכתב משה".

והנה בדעת הרמב"ם אי אפשר ליישב כמו שיישבו לדעת הבה"ג שהרי הוא פוסק בהלכותיו כר' זירא שבעיניו כוונת משמיע. וביישוב שיטתו יתבאר להלן.

איך מוציא התוקע במעשה התקיעה? הרי הוא מצוות שבגופו

מצאנו בתורה מצוות שאין האדם יכול לעשות עליהם שליח שיעשה אותם עבורו, וכגון תפילין וציצית וכדומה, שאין האדם יכול לשלוח שליח לעשות המצווה עבורו, וזאת מפני שהתורה הטילה את המצווה על גופו של האדם, והם נקראים 'מצוות שבגופו'.

ובביאור הגדר מה נחשב 'מצוות שבגופו' מצאנו בשו"ת מהר"ח אור זרוע קכ"ח שהדבר תלוי אם במצווה זו ישנה איזו תכלית חיצונית, שבזה יש לומר שרצון וכוונת התורה היתה על תכלית זו ולכן לא הקפידה שיעשה דווקא בגופו, או אם אין שום תכלית חיצונית חוץ מעצם המעשה, שבזה מסתבר שעצם העשייה בגוף האדם היא רצון התורה- "וגם מאי שנא הפרשת חלה שיכול לקיים מצוות ע"י שליח מכל המצוות תפילין וציצית סוכה ולולב ואכילת מצה, ושמא שחיטה והפרשת חלה אין מצוותן אלא שתתקן העיסה מדכתיב גבי תרומה גם אתם אשמעינן שעיקר מצוותה רק לתקן העיסה וליתן חלה לכהן. וכן שישחט הנשחט וכן קידושין עיקר המצווה שתהא לו אשה מקודשת. וכן בגירושין ובהפרשת תרומה ושחיטת קדשים ובקביעת מוזה ועשיית מעקה. אבל בתפילין וציצית ואכילת מצה וסוכה ולולב אין שייך שליחות".

והנה נתבאר לעיל, שיש שני חלקים במצווה 'תקיעה' ו'שמיעה', ונתבאר עוד שלגבי חלק התקיעה צריך שיוציא התוקע את השומע ידי חובה.

ויש להעיר שלכאורה חלק התקיעה [בלא שמיעה] אין לה תכלית חיצונית, מלבד עצם הפעולה, ואם כן איך יכול אחר להוציא בזה ידי חובה.

ונראה שאין זה קשה כלל, שהרי אין התקיעה מצווה לבדה, אלא שניהם הם חלקים במצווה אחת, וממילא יש במצווה זו תכלית חיצונית היוצאת ממנה, מה שהאדם שומע את קול השופר, ועל כן לא הוא מצווה שבגופו.

ומצאנו שהרמב"ם בתשובה הנ"ל הקשה הקושיא הנ"ל בתוך דבריו על הצד שהמצווה היא בתקיעה- "שאלו היתה המצווה המחוייבת היא התקיעה כחייב כל אדם לישב בסוכה וליטול לולב היה ראוי להיות השומע שלא תקע לא יצא ידי חובתו".

אלא שלא הקשה כן אלא על הצד שהתקיעה לבדה היא מעשה המצווה, וכפי שכתב בהמשך שלצד זה אם יתקע ויסתום אזניו יצא, ואם כן אין שום תכלית חיצונית היוצאת, וממילא הקשה שפיר דהוי 'מצוות שבגופו'.

והנה יצא לנו מזה שהרמב"ם בא לסתור רק את הצד הזה [שהמצווה היא רק בתקיעה] ואם תקע וסתם אזניו יצא. אבל עדיין יתכן שמודה שהמצווה עצמה צריכה את שניהם גם את התקיעה וגם את השמיעה, ומה שהשווה את התקיעה לעשיית הסוכה, ששמע שהתקיעה אינה אלא הכשר מצווה יתבאר להלן.

שתי אפשרויות בחיוב התקיעה

נתבאר לעיל שישנה הוכחה מדצריך כוונת משמיע להוציא, שחלק מהמצווה הוא גם 'מעשה התקיעה'.

והנה יש לפרש שני צדדים בחיוב התקיעה בתוך חלק ממעשה המצווה:

- (א) שיש חיוב בפעולת התקיעה עצמה, דהיינו פעולת- 'הוצאת הקול'.
- (ב) שבאמת עיקר החיוב הוא השמיעה, אלא שלא סגי ב'שמיעה' בשב ואל תעשה, אלא שצריך לעשות פעולת 'הכנסת הקול' לאזניו.

ולפי זה יש לבאר דברי הרמב"ם בתשובה הנ"ל [וכן יש לומר בדעת הבה"ג], שלא בא לשלול אלא את הצד שיש מצווה בפעולת התקיעה בתוך מעשה 'הוצאת הקול', ואת זה הגדיר כ'הכשר מצווה', אך עדיין יש לומר שצריכים את 'פעולת תקיעה' כחלק מהמצווה בתוך מעשה 'השמיעה' והכנסת הקול לאזניו במעשה בידיים, ומטעם זה צריכים כוונת משמיע להוציא על מעשה זה.

מראי מקומות מספרי האחרונים הדנים בענין זה:

חידושי הגר"ח ר"ה כ"ח, אבני נזר או"ח מ', חזון איש או"ח כ"ט ד', זכרון שמואל סימן י"ח.

השומע מדין שומע כעונה]- "אמר ליה רבינא לרבא: נשים בברכת המזון, דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה - לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת דאורייתא - אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, ואי אמרת דרבנן - הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר - אינו מוציא את הרבים ידי חובתן".

ויש להביא הוכחה נוספת שאין המצווה רק בשמיעה [ובזה קשה לדחות את הדחיה הנ"ל] ויתבאר להלן.

כוונת שומע ומשמיע

בראש השנה כ"ח אמר ר' זירא שצריך שהתוקע יתכוון להוציא את השומע- "אמר ליה רבי זירא לשמעיה: איכוון ותקע ליי" [שצריך שיתכוון התוקע להוציא השומע, ואין זה מספיק שיתכוון לתקוע לעצמו].

ומסיק שם שזה תלוי במחלוקת תנאים ור' זירא סבר כר' יוסי- "תנאי היא, דתנאי שומע שומע לעצמו, ומשמיע משמיע לפי דרכו. אמר רבי יוסי: במה דברים אמורים - בשליח צבור, אבל ביחיד לא יצא, עד שיתכוין שומע ומשמיע".

והרמב"ם שופר ב' פסק כר' זירא שצריך שיתכוון המשמיע להוציא את השומע- "נתכוון שומע לצאת ידי חובתו ולא נתכוון התוקע להוציא או שנתכוון התוקע להוציא ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוין שומע ומשמיע".

והנה כשאדם מתכוון לתקוע לעצמו, הרי יש כאן תקיעה של מצוה, [ולא שייך כאן לומר הדיחוי הנ"ל שהבאנו בתקיעת חש"ן] ומכל מקום בעיני שיתכוון להוציא את השומע, ואין אומרים שבשמיעה עצמה קיים השומע את מצוותו, ומבואר בזה, שאין המצווה מתקיימת בשמיעה לבדה, וצריכים גם את 'מעשה התקיעה', ולזה צריכים שיוציא אותו התוקע ידי חובתו.

גם התקיעה וגם השמיעה הם חלק מהמצווה

נתבאר לעיל שמצד אחד יש להוכיח שאין יוצאים ב'מעשה התקיעה' לבדה, ומצד שני יש להוכיח, שב'שמיעה' לבד אין יוצאים המצווה, וממילא יוצא לנו מזה כהצד השלישי לעיל, ששניהם הם חלקים מהמצווה, ובלעדי שניהם אי אפשר לצאת ידי חובה.

אמנם מלשון הראשונים שנחלקו בנוסח הברכה, האם מברכים על התקיעה או על השמיעה, משמע לכאורה שחלקו מהו גדר המצווה, וכפי שיובא להלן.

אך על פי מה שהוכחנו לעיל, יתכן לומר, שכולם מודים בזה ששני החלקים נצרכים ומעכבים את גוף המצווה, אלא שנחלקו איזה חלק הוא עיקר המצווה ורצון התורה.

מחלוקת הראשונים בנוסח הברכה

הרא"ש בר"ה ד' הביא מחלוקת הראשונים בנוסח הברכה- "ור"ת כתב שיש לברך על תקיעת שופר משום דעשייתה היא גמר מצותה. וראב"י הביא הירושלמי תוקע שופר צריך לברך אקבו לשמוע בקול שופר ושהחיינו ואח"כ תוקעין. וכן כתב בה"ג הא דמברכים לשמוע בקול שופר ולא מברכים לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעת שופר. כדתנן (לעיל דף כז ב) התוקע לתוך הבור וכו' ופעמים שהתוקע בעצמו לא יצא כגון שהיה עומד על שפת הבור והכניס פיו לתוך הבור ותקע".

וכן ברמב"ם בתחילת הלכות שופר כתב בגדר המצווה- "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר יום תרועה יהיה לכם".

והנה מדהביא הבה"ג הוכחה מתוקע לתוך הבור, ולא הביא ההוכחה שהוכחנו להיפך מדבעינן כוונת משמיע, משמע שלא סבר הוכחה זו, ונוקט שרק השמיעה היא המצווה, והתקיעה אינה חלק ממנה כלל, [דאין לומר בכוונתו שמסכים לראיה זו, רק כוונתו שהעיקר במצווה הוא השמיעה, דא"כ שיש ראיות לשני הצדדים, איך הביא ראיה רק לצד אחד והוכיח ממנה שחלק זה הוא העיקר].

ויתכן לפרש בדעתו, שזהו משום שפסק דלא כר' זירא, שהצריך כוונת משמיע (יש ראשונים שסוברים שרוב שסובר שמצוות אינם צריכות כוונה חולק על ר' זירא, עיין בעל המאור ור"ן על הרי"ף שם)].

וכן מצאנו בתשובותיו של הרמב"ם [שו"ת פאר הדור קמ"ב] דברים מפורשים שהתקיעה אינה אלא הכשר מצווה כבניית הסוכה- "השאלה הי"ט מה הבדל יש בין לשמוע קול שופר או על תקיעת שופר.

תשובה ההבדל ביניהם גדול מאד וזה שהמצווה אינה התקיעה זולתי השמיעה שאלו היתה המצווה המחוייבת היא התקיעה כחייב כל אדם לישב בסוכה וליטול לולב היה ראוי להיות השומע שלא תקע לא יצא ידי חובתו. ואלו יסתום אזניו תכלית הסתימות ויתקע היה יוצא ידי חובתו להיות שתקע.